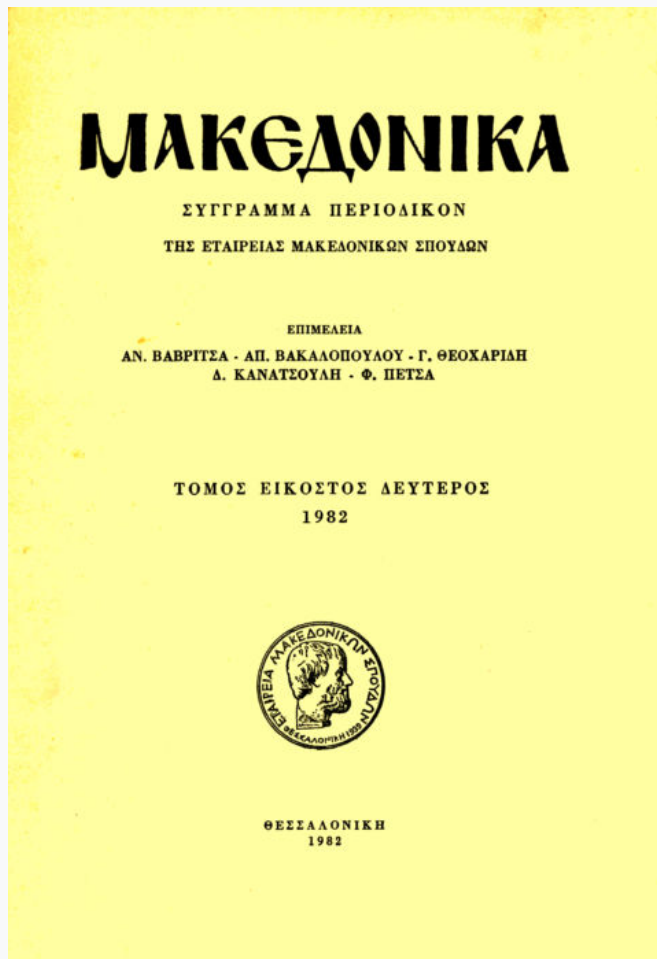

Μακεδονικά

Vol 22, No 1 (1982)

Ο Βεροιώτης μοναχός και Όσιος Νικόδημος ο νέος της Θεσσαλονίκης (13ος-14ος αι.) και τα σχετικά προβλήματα

Γιώργος Χ. Χιονίδης

doi: [10.12681/makedonika.516](https://doi.org/10.12681/makedonika.516)

Copyright © 2014, Γιώργος Χ. Χιονίδης

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Χιονίδης Γ. Χ. (1982). Ο Βεροιώτης μοναχός και Όσιος Νικόδημος ο νέος της Θεσσαλονίκης (13ος-14ος αι.) και τα σχετικά προβλήματα. *Μακεδονικά*, 22(1), 96–111. <https://doi.org/10.12681/makedonika.516>

Ο ΒΕΡΟΙΩΤΗΣ ΜΟΝΑΧΟΣ ΚΑΙ ΟΣΙΟΣ ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ Ο ΝΕΟΣ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ (13ος-14ος αι.) ΚΑΙ ΤΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ*

1. Εἰσαγωγικά

Εἶναι ἀξιοπεριεργό και ἀξιοσημείωτο τὸ γεγονός ὅτι ὁ ὄσιος τῆς Θεσσαλονίκης Νικόδημος ὁ νέος ἔμεινε στὴν ἀφάνεια και στὴν ἀγνοία ἀκόμα και τῶν ἐδικῶν ἐρευνητῶν, ἂν και ὁ τρόπος τῆς ζωῆς του και ἡ κατοπινὴ του ἀκτινοβολία παρουσιάζουν ἐνδιαφέρον.

Ἄς δοῦμε ὁμως πρῶτα τί γνωρίζομε γιὰ τὸν βίο και τὰ θαύματα τοῦ Νικόδημου.

Μοναδικὴ πηγὴ πληροφοριῶν γι' αὐτὸν εἶναι ἐγκωμιαστικὸ «Ἐπόμνημα», τὸ ὁποῖο ἔγραψε ὁ γνωστός Θεσσαλονικιώτης ἱερωμένος, ἐκκλησιαστικὸς συγγραφέας και ὕστερα πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως Φιλόθεος, ὁ ἐπιλεγόμενος «Κόκκινος», και πρωτοδημοσίευσε ὁ Μ. Γεδεὼν στὸ «Ἀρχεῖον Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας»¹. Αὐτὸ θὰ ἀναδημοσιευτεῖ ἀσφαλῶς στὴν ἐκδοσὴ τῶν συγγραμμάτων του μαζί με τὰ ὑπόλοιπα ἀγιολογικὰ ἔργα τοῦ Φιλοθέου².

Ὁ Γεδεὼν τὸ δημοσίευσε μετὰ τὸν τίτλο:

«ΦΙΛΟΘΕΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Ἐπόμνημα εἰς τὸν ὄσιον πατέρα ἡμῶν Νικόδημον τὸν νέον, τὸν ἐν τῇ σεβασίᾳ μονῇ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ

---

* Τὸ κείμενο αὐτὸ διαβάστηκε (χωρὶς τίς ὑποσημειώσεις) ὡς ἀνακοίνωσις (29.5.1982) στὰ πλαίσια τοῦ Γ' Πανελληνίου Συνεδρίου (Θεσσαλονίκη, 29-30 Μαΐου 1982) τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορικῆς Ἑταιρείας.

1. Βλ. «Ἀρχεῖον Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας», τ. 1, τεῦχος Β', Κωνσταντινούπολις 1911, σ. 175-185 και σ. 147, 151 και 186.

2. Βλ. Δημητρίου Γ. Τσάμη, Τὰ ἀγιολογικὰ ἔργα τοῦ Φιλοθέου Κοκκίνου, πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, ΕΕΘΣΠΘ 23(1978) 9-21. Τὸν Νικόδημο ἀναφέρει στίς σ. 10, 11, 13 και 18-19. Πρβλ. Β. Ψευτογκᾶ, Ἡ ἐκδοσις τῶν συγγραμμάτων τοῦ Φιλοθέου Κοκκίνου, δ.π. 21(1976) 362 και τοῦ Ἰδίου, Φιλοθέου Κοκκίνου, πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, Ἔργα, τ. 3, Λόγοι και ὁμιλίαι, Θεσσαλονίκη 1979. Τὸ τελευταῖο βιβλίο ἐπανεκδόθηκε και στῇ σειρᾷ «Θεσσαλονικῆς Βυζαντινοὶ Συγγραφεῖς», ἀριθ. 2, Θεσσαλονίκη 1981.

τῆ τοῦ Φιλοκάλλου».

Ὁ Μ. Γεδεών γνῶριζε ὅτι τὸ κείμενο αὐτὸ ἦταν καταχωρημένο στὸν χειρόγραφο κώδικα 571 τοῦ μοναστηριοῦ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ποῦ εἶναι τοῦ Ἰβου αἰ., σύμφωνα μὲ τὸν γνωστὸ κατάλογο τοῦ Σπυρ. Λάμπρου¹. Ἀπὸ τὴ σύντομη ὁμῶς αὐτὴ περιγραφή δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ προκληθεῖ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν μελετητῶν τῶν μνημείων καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπως καὶ τῆς μακεδονικῆς ἀγιολογίας, γιατί δὲν δηλωνόταν ὀλοφάνερα στὸν κατάλογο ὁ τόπος τῆς γεννήσεως καὶ τῆς ζωῆς τοῦ ὁσίου.

Ἔτσι, ἂν ἐξαιρέσουμε τὴν τρίστιχη ἀναφορὰ ποῦ κάμνει ὁ Ο. Ταφραλί τὸν ὁσιο στὸ βιβλίο του γιὰ τὴ Θεσσαλονικὴ στὸν 14ο αἰ², ἢ τὴν καταλογογράφησή του στὸ κλασικὸ πιά βιβλίο τοῦ F. Halkin «Ἑλληνικὴ ἀγιογραφικὴ βιβλιοθήκη»³, ὁ Νικόδημος ἀγνοοῦνταν. Καὶ ἴσως νὰ συνεχίζοταν αὐτὸ καὶ στὸ μέλλον, ἂν ὁ R. Janin δὲν καταπιάνοταν καὶ μὲ αὐτὸν στὸ ἀξιόλογο βιβλίο του, ὅπου γράφει γιὰ τὶς ἐκκλησίες καὶ τὰ μοναστήρια τῶν μεγάλων βυζαντινῶν κέντρων⁴. Ἐκεῖ δημοσιεύτηκε καὶ ἡ πρώτη περιεκτικὴ περίληψη τοῦ βίου του. Ἄρκει νὰ σημειωθεῖ ὅτι καὶ ὁ πολὺς V. Laurent θεωροῦσε ἀνέκδοτο τὸ Ἐγκώμιο γιὰ τὸν Νικόδημο σὲ ἄρθρο του γιὰ τὸν Φιλόθεο, ποῦ δημοσιεύτηκε 24 χρόνια ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐκδόσή του ἀπὸ τὸν Μ. Γεδεών⁵. Στὴν ἄγνοια αὐτὴ συνέβαλε καὶ τὸ

1. Βλ. Σπυρ. Λάμπρου, Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἑλληνικῶν κωδίκων, τ. 2, Κανταβρυγία 1900, σ. 399: Παντελ. 571, 6078, Χαρτ. 8 (0,205 × 0,15) XVI (φ. 259): 8 (φ. 248-257). «Φιλοθέου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως. Ὑπόμνημα εἰς τὸν ὁσιον πατέρα ἡμῶν Νικόδημον τὸν νέον τὸν ἐν τῇ σεβασίμῃ μονῇ τοῦ σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ τῆ τοῦ Φιλοκάλλου». Ἀρχή: «Ἄλλὰ τίς ἂν παραδράμοι τῷ λόγῳ τὸν μέγαν τῷ ὄντι ἐν ἀσκηταῖς Νικόδημον». Ὁ κώδικας γράφτηκε (τέλειωσε) τῆ 17.4.1522.

2. Ο. Tafraли, Thessalonique au quatorzieme siècle, Παρίσι 1913, σ. 146.

3. F. Halkin, Bibliotheca hagiographica graeca, τ. 3, Βρυξέλλαι 1957, ἐκδ. 3η, σ. 54, ἀριθμ. 2307.

4. R. Janin, Les églises et les monastères des grands centres byzantins, Παρίσι 1975, σ. 400.

5. Βλ. V. Laurent, στὸ ἄρθρο του Φιλόθεος Κόκκινος, ποῦ δημοσιεύτηκε στὸ D. T. C., XII, 2 (1934-1935) 1498-1509 καὶ συγκεκριμένα στὴ στήλη 1506. Τοῦτον ἀκολουθεῖ καὶ ὁ Στὰθρος Ἱ. Κουρούσης, στὸ ἄρθρο του γιὰ τὸν Φιλόθεο, στὴ Θ.Η.Ε. 11 (1967), στήλες 1119-1126 καὶ συγκεκριμένα στὴ στήλη 1124, παραπέμποντας στὸ βιβλίο τοῦ Halkin, ὅπου ὁμῶς ρητῶς μνημονεύεται ἡ δημοσίευση τοῦ Ἐγκωμίου ἀπὸ τὸν Γεδεών. Τὸν θάνατο τοῦ Νικόδημου τοποθετεῖ (ὁ Σ. Ι. Κουρούσης) στὸ 1321 καὶ τὸν θεωρεῖ (τὸν Νικόδημο) πνευματικὸ πατέρα τοῦ Φιλοθέου. Δὲν ἀναφέρει, ὅπως θὰ περίμενε κανένας, τὸν Νικόδημο οὔτε ὁ Σωφρ. Εὐστρατιάδης, στὸ «Ἀγιολόγιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας», Ἀθῆναι [1958], σ. 356, ἂν καὶ ἀσχολήθηκε καὶ ὁ ἴδιος

γεγονός ότι η εκκλησία του όσιου πρέπει να καταστράφηκε νωρίς από πυρκαϊά. "Άλλωστε, την ίδια τύχη είχε και ο έγκωμιαστής του Νικοδήμου Φιλόθεος, αφού μόλις πριν 11 χρόνια δημοσιεύτηκε ο βίος και η ακολουθία του και έτσι πληροφορούμαστε πιά σίγουρα και χωρίς αμφιβολίες ότι και ο Φιλόθεος είχε τιμηθεί και ως άγιος και όχι μονάχα σαν δραστήριος ιερωμένος, ήσυχαστής, οίκουμενικός πατριάρχης και παραγωγικός εκκλησιαστικός συγγραφέας, όπως τον ξέραμε μέχρι τώρα¹.

Και φαίνεται ότι αν τελικά ο όσιος Νικόδημος έχασε την αιώνια ήσυχία του, αυτό είναι τυχαίο γεγονός και οφείλεται μάλλον στην έξαρση του ενδιαφέροντος των ειδικών επιστημόνων, που παρατηρείται ιδιαίτερα στα τελευταία χρόνια γύρω από τον έντοπισμό, την ταύτιση και τη συγκέντρωση των στοιχείων, που αναφέρονται στα μοναστήρια και στις εκκλησίες, κυρίως της Θεσσαλονίκης. Στα πλαίσια αυτής της προσπάθειάς τους οι μελετητές καταπιάστηκαν ευκαιριακά και με τη διερεύνηση των ειδήσεων, οι όποιες περιέχονται στο σχετικό κείμενο του Φιλοθέου, γιατί σχετίζονται αυτές και με ένα μοναστήρι της Θεσσαλονίκης, που είναι γνωστό ως μονή Φιλοκάλλους ή Φιλοκάλου ή Φιλοκάλλη, μιά και ο Νικόδημος ήταν μοναχός του μοναστηριού αυτού. "Έτσι, το πιο πάνω «Υπόμνημα» του Φιλοθέου προσέχτηκε περισσότερο, διότι περιέχει όρισμένες πληροφορίες και για το μοναστήρι, όπως σημειώθηκε.

Τά σχετικά θέματα έρευνσε πριν 4-5 χρόνια το μέλος της εταιρείας μας και μελετήτρια της βυζαντινής τέχνης δ. Άννα Τσιτουρίδου. Τά συμπεράσματά της ανακοίνωσε στο Συμπόσιο, που έγινε τον Δεκέμβριο του 1979, στο Βελιγράδι, για τον Νιεμανίδη Σάββα (τον άγιο Σάββα) και περιλήφθηκαν στα Πρακτικά του².

Με άφορμή το μελέτημα αυτό ο καθηγητής κ. Γεώργιος Ι. Θεοχαρίδης συνέχισε και προχώρησε την έρευνα δημοσιεύοντας τά πορίσμα-

με τη μελέτη και την καταλογογράφηση χειρογράφων του Άγίου Όρους, έγραψε τό βιβλίο του αυτό στα 1935 (βλ. τή σ. κη' του προλόγου του) και μνημονεύει (σ. 356) άλλους (τρείς) όσιους-όσιομάρτυρες με τό ίδιο όνομα.

1. Βλ. Βασιλείου Α. Δε ν τ ά κ η, Βίος και ακολουθία του Άγίου Φιλοθέου (Κοκκίνου), Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως (1353-1354 και 1364-1376), του Θεολόγου, Άθηναι 1971. Ο συναξαριστής του άγνοούσε ή, πάντως, δέν μνημονεύει τό «Υπόμνημα» του Φιλοθέου στα έργα του. Βλ. ό.π., σ. 93, παράγγρ. 36.

2. Βλ. Ana Cituridu, Manastir Filokal u Solunu. Sava Nemanjić-Sveti Sava Istorija i predanje, Βελιγράδι 1979, σ. 263-268. Για τό μοναστήρι αυτό είχε γράψει νωρίτερα ο καθηγητής Μιχαήλ Θ. Λάσκαρις στην ενδιαφέρουσα μελέτη του «Ναοί και μοναί Θεσσαλονίκης τό 1405 εις τό όδοιπορικόν του έκ Σμολένσκ Ιγνατίου», τόμος Κωνσταντίνου Άρμενοπούλου, ΕΕΣΝΟΕΠΘ 6 (1952) 315-344 και συγκεκριμένα στις σ. 322-324, όπου συγκέντρωσε και τή μέχρι τότε γνωστή βιβλιογραφία.

τά του στὸν περσινὸ τόμο τοῦ περιοδικοῦ «Μακεδονικά»¹.

Τὸ μελέτημα τοῦ κ. Θεοχαρίδη ἦταν τὸ ἔναυσμα, τὸ ὁποῖο μὲ ᾄθησε στὴν ἀπόφαση νὰ ἀσχοληθῶ καὶ ἐγὼ μὲ τὸ θέμα, συγκεντρώνοντας ὅσα στοιχεῖα ὑπῆρχαν γιὰ τὸν συμπατριώτη ὄσιο, ἀπομονώνοντας ὅμως αὐτὰ ἀπὸ τὰ ἄλλα εἰδικὰ ζητήματα, ποὺ προκύπτουν γύρω ἀπὸ τὸ μοναστήρι τοῦ Φιλοκάλλη, μὲ σκοπὸ νὰ ἐξετάσω μονάχα τὴ ζωὴ τοῦ Νικοδήμου καὶ τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα σχετίζονται ἄμεσα μὲ αὐτόν.

Στὴν προεργασία τῆς μελέτης μου αὐτῆς εἶχα τὴν πολύτιμη συνδρομὴ μερικῶν πνευματικῶν φίλων, ὅπως τοῦ καθηγητῆ κ. Γεωργίου Θεοχαρίδη, ὁ ὁποῖος μοῦ ἔστειλε φωτοτυπία τῆς μεταφράσεως (ποὺ ἔκαμε γι' αὐτόν ὁ κ. Εὐάγγ. Ν. Κυριακούδης) στὰ ἑλληνικά τῆς μελέτης τῆς δ. Ἄννας Τσιτουρίδου καὶ τοῦ ἐπ. καθηγητῆ τῆς Θεολογ. Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Ἀποστόλου Γλαβίνα, ὁ ὁποῖος μὲ προμήθευσε ἐπανειλημμένα φωτοτυπίες τοῦ δημοσιεύματος τοῦ Μ. Γεδεῶν κ.ἄ. συγγραφέων. Τοὺς εὐχαριστῶ λοιπὸν καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτή, ὅπως καὶ τὸν φίλο φιλόλογο καθηγητῆ καὶ συγγραφέα κ. Θωμᾶ Γαβριηλίδη, ὁ ὁποῖος ἀπέδωσε γιὰ λογαριασμό μου στὴ νεοελληνικὴ τὸ κείμενο τοῦ Φιλοθέου.

2. Ἡ ζωὴ τοῦ Νικοδήμου

Πρέπει ὅμως νὰ καταστρώσουμε πιά «τὸ συναξάρι» τοῦ ὁσίου Νικοδήμου μὲ βάση τὸ «Υπόμνημα» τοῦ Φιλοθέου. Ὑστερα θὰ ἐξετάσουμε μερικὰ προβλήματα, ποὺ προκύπτουν.

Ὁ ὄσιος Νικόδημος γεννήθηκε στὴ μακεδονικὴ Βέροια στὸ δεῦτερο μιστὸ τοῦ 13ου αἰ.

Καταγόταν ἀπὸ τὴν πιὸ σπουδαία οἰκογένεια αὐτῆς τῆς πόλεως. Ἡ ἀκμή του συνέπεσε μὲ τὴ βασιλεία τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα Ἀνδρονίκου Β' (1282-1328), τοῦ Παλαιολόγου.

Διακρινόταν γιὰ τὸν καλὸ καὶ θρησκο χαρακτήρα του. Ἔτσι ἔγινε μοναχὸς στὴ γενέτειρά του, ὕστερα ὅμως τὴν ἐγκατέλειψε καὶ ἔγινε ἀσκη-

1. Βλ. Γ. Ι. Θεοχαρίδη, Μία ἐξαφανισθεῖσα σημαντικὴ μονὴ τῆς Θεσσαλονίκης. Ἡ μονὴ Φιλοκάλλη, «Μακεδονικά» 21 (1981) 319-348, ὅπου (σ. 324) δέχεται τὴν ἀποψη τῆς Ἄννας Τσιτουρίδου (ὁ.π., σ. 266), σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ Νικόδημος φέρεται σὰν τρίτος μυροβλήτης τῆς Θεσσαλονίκης, ἀλλὰ, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ κειμένου τοῦ Φιλοθέου (ὁ.π., σ. 181-182), τὸ λείψανό του ἀνέδιδε ἄλλῳ «εἰσοδία» καὶ ἀπὸ τὸν τόπο τῆς λατρείας του δὲν ἀνέβλυζε μύρο. Ἐπομένως, δὲν ἦταν μυροβλήτης ὁ Νικόδημος. Τὴν ἐπίσημανση αὐτὴ ὀφείλω σὲ φίλους σύνεδρους, ποὺ μοῦ ἐπέστησαν τὴν προσοχή, πρὶν διαβάσω αὐτὴ τὴν ὁμιλία μου καὶ γι' αὐτὸ τοὺς εὐχαριστῶ.

τής, άφοσιωμένος κάθε μέρα στη μελέτη και στη σκληρή ζωή του άναχωρητή.

Διανύοντας τὰ τελευταία χρόνια τῆς ζωῆς του κατέληξε στὴ Θεσσαλονίκη, ἀφοῦ πέρασε προηγουμένως ἀπὸ πολλοὺς τόπους, ποὺ παρουσίαζαν ἔντονη μοναστικὴ κίνηση, ζώντας σὰν ἀπομονωμένος ἐρημίτης. Στὴ μακεδονικὴ ὁμῶς πρωτεύουσα διάλεξε κοινόβιο μοναστήρι, γιατί ἤθελε πιά νὰ ὠφεληθεῖ καὶ ἀπὸ τὰ πλεονεκτήματα τῆς ὁμαδικῆς, κοινοβιακῆς διαβίωσης. Ἔτσι, ἔγινε μοναχὸς στὸ μοναστήρι, ποὺ ὀνομαζόταν «τοῦ Φιλοκάλλη». Κατάφερε νὰ ἐντυπωσιάσει γιὰ τὴν εὐπείθεια καὶ τὴν ὑπακοή του πρὸς τὸν ἡγούμενο καὶ τὴν προσήνειά του πρὸς τοὺς ἄλλους ἀδελφούς.

Φαίνεται ὁμῶς ὅτι αὐτοὶ ἐντυπωσιάστηκαν περισσότερο, καὶ μάλιστα σοκαρίστηκαν, ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπη συμπεριφορὰ τοῦ Νικοδήμου, γιατί ἔκαμνε παρέα μὲ πόρνες τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἔδινε τὴν ἐντύπωση, πὼς περνοῦσε τὴ ζωὴ του γλεντοκοπώντας¹, γεγονός γιὰ τὸ ὁποῖο τὸν κατηγοροῦσαν ὅλοι, ἐνῶ ὁ ἡγούμενος τὸν ἄφηνε ἀρκετὲς φορὲς ἔξω ἀπὸ τὸ μοναστήρι. Ὁ Νικόδημος ἔδειχνε μεγάλη ὑπομονὴ καὶ καρτερία, ὄντας δοσμένος ὀλοτέλα στὸν Χριστό.

Γιὰ νὰ γλιτώσει ὁ ἡγούμενος ἀπὸ τὸν ιδιόρρυθμο μοναχὸ του, ἔστειλε τὸν Νικόδημο νὰ δουλέψει σὲ «προάστεια», δηλαδὴ σὲ ἀγροτικὸ μετόχι τοῦ μοναστηριοῦ, γιὰ νὰ φροντίζει τὰ χωράφια του. Ὁ Νικόδημος ἦταν ἐξαιρετικὰ ὀλιγαρκῆς καὶ λιτοδίαιτος καὶ ὅσα δικαιούνταν τὰ πρόσφερε σὲ φτωχοὺς ποὺ συναντοῦσε ἢ σὲ πόρνες, μὲ τὸν ὄρο ὁμῶς νὰ μὴ ἐκδίδουνται ἀλλὰ νὰ συζητοῦν μαζί του.

Τοῦτο ἐξόργισε τοὺς «προστάτες» τῶν πορνῶν καὶ οἱ κακοποιοὶ αὐτοὶ τὸν ἔσφαξαν μὲ τὰ μαχαίρια τους. Ὁ Νικόδημος, μόλις ἀνασαινοντας καὶ ὄντας ἐντελῶς ἀδύναμος, ζήτησε νὰ τὸν μεταφέρουν στὸ μοναστήρι του, ὅπως καὶ ἔγινε, ἀλλὰ ὁ ἡγούμενος δὲν ἐπέτρεπε τὴν εἰσοδὸ του σ' αὐτό. Τὸν κοινώνησαν λοιπὸν ἔξω ἀπὸ τὴν πύλη του, ὅπου καὶ πέθανε, ἐνῶ ἦταν σὲ ἡλικία 40 χρόνων ἢ καὶ κάπως μεγαλύτερος.

1. Ὑπάρχει κάποια πιθανότητα ὁ Νικόδημος νὰ ἀνῆκε στὴν κατηγορία ἐκείνη τῶν πρωτοχριστιανῶν-μοναχῶν («ἐγκρατῶν»), οἱ ὁποῖοι θεωροῦσαν ἁμαρτία τὴν πρόκληση τοῦ θαυμασμοῦ τῶν συνανθρώπων τους, λόγω τῆς ἐνάρετης ζωῆς τους καὶ γι' αὐτὸ καμῶνονταν τοὺς ἀνῆθικους κ.λ. ἢ τοὺς τρελοὺς («σαλοῦς»). Ἔμειναν αὐτοὶ γνωστοὶ σὰν «σαλοὶ διὰ [τὸν] Χριστόν». Βλ. σχετικὰ στοῦ Χρῆστοῦ Γιανναρά, Οἱ κατὰ Χριστὸν «σαλοὶ» καὶ ἡ ἄρνηση τῆς ἀντικειμενικῆς ἠθικῆς, «Χριστιανικὸν Συμπόσιον, Ἰσπανία», ἐπιμέλεια Κ. Τσιρόπουλου, Ἀθήνα 1970, σ. 65-71, ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Πρβλ. στοῦ Βασίλειου Κ. Στεφανίδη, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, ἐκδ. 3η, Ἀθῆναι 1970, σ. 153, καὶ στοῦ Ἀθανασίου Γρ. Γερομιχαλοῦ, Ὁ μοναχικὸς βίος, ἐκδ. 3η, Θεσσαλονίκη 1981, σ. 50.

Τὸν ἔθαψαν κοντὰ στὸ μοναστήρι τοῦ Φιλοκάλλη.

Δὲν ἄργησε ὁμως νὰ ἔλθει ἡ τιμωρία τῶν δολοφόνων του, γιὰτὶ ἔπεσαν (κοντὰ στὴ Θεσσαλονίκη) στὰ χέρια «Λατίνων», οἱ ὁποῖοι τοὺς σκότωσαν.

Μετὰ ἀπὸ λίγα χρόνια, μερικοὶ Θεσσαλονικεῖς βρέθηκαν στὸν τόπο, ὅπου εἶχαν θάψει τὸν Νικόδημο. Τοὺς ἐντυπωσίασε ἡ εὐωδιὰ ποὺ ἀναδύταν σ' ἐκεῖνη τὴν περιοχὴ. Μετὰ ἀπὸ ἔρευνα ποὺ ἔκαναν ἀνακάλυψαν τὸ σκῆνωμά του, τὸ ὁποῖο παρέμενε ἀναλλοίωτο καὶ ἀκέραιο.

Τὸ γεγονός τοῦτο διαδόθηκε σ' ὀλόκληρη τὴ Θεσσαλονίκη, μάλιστα δὲ τὸ πληροφορήθηκε καὶ ὁ Βυζαντινὸς αὐτοκράτορας, ὁ ἀγαθότατος Ἄνδρόνικος Β', ποὺ ἔπυχε νὰ παρεπιδημεῖ στὴ Θεσσαλονίκη. Κατόπιν τοῦτου μὲ τιμὲς σήκωσαν τὴ σορὸ τοῦ Νικοδήμου καὶ τὴν κήδεψαν πάλι μὲ μύρα καὶ μὲ λινὰ σεντόνια. Ἦταν παρὼν ὁ ἀρχιερέας καὶ συμμετεῖχε ὁ λαὸς τῆς πόλεως. Ὑστερα, ἐπαναποθετήσαν τὴ σορὸ στὸ ἴδιο μέρος, ποὺ ἔγινε προσκύνημα τῶν χριστιανῶν, οἱ ὁποῖοι προσέτρεχαν στὴν ἐκκλησία τοῦ ὁσίου γιὰ νὰ γιαιτρευτοῦν.

Ἀπὸ τὰ πολλὰ θαύματα τοῦ Νικοδήμου μνημονεῦνται τρία:

Τὸ πρῶτο ἀναφέρεται σ' ἓνα Σέρβο (Τριβαλλὸ) στὴν καταγωγὴ, στὸν Γεώργιο Καραβίδη, ποὺ προερχόταν ἀπὸ τὴ Δαλματία, εἶχε αὐτομολήσει σιτοὺς Βυζαντινοὺς καὶ ζοῦσε στὴ Θεσσαλονίκη. Ἐπασχε λοιπὸν ἀπὸ ἀθεράπευτη παράλυση καί, ἀφοῦ ταλαιπωρήθηκε πολὺ μὲ τοὺς γιαιτροὺς, θεραπεύτηκε ἀπὸ τὸν Νικόδημο, στὸν τόπο ὅπου βρισκόταν ἡ ἱερὴ σορὸς του.

Τὸ δεῦτερο ἀφοροῦσε σὲ κάτοικο τῆς Ἀδριανουπόλεως, ὁ ὁποῖος ἐπισκεφτόταν συχνὰ τὴ Θεσσαλονίκη, ὄντας στὴ συνοδεία τοῦ αὐτοκράτορα. Ὅταν πῆγε νὰ προσκυνήσει τὸ σκῆνωμα τοῦ Νικοδήμου, ζήτησε νὰ πληροφορηθεῖ λεπτομέρειες ἀπ' τὴ ζωὴ του. Σὰν ἔμαθε τὰ σχετικὰ ἔκανε πονηρὲς σκέψεις στὸ μυαλό του γιὰ τὸν ὁσιο. Ἐτσι, ὅταν πῆγε νὰ προσκυνήσει τὴ σορὸ του καὶ ἐνῶ φιλοῦσε τὸ σῶμα τοῦ Νικοδήμου, ἡ σορὸς του σηκώθηκε καὶ κρεμάσθηκε ἀπὸ τὰ χεῖλη τοῦ ἁπιστου, γεγονός ποὺ συνεχιζόταν γιὰ πολὺ χρόνον καὶ τὸν ταλαιπωροῦσε. Χρειάστηκαν οἱ θερμὲς ἱκεσίες τῶν παρευρεθέντων γιὰ νὰ πάψει τὸ μαρτύριό του, μετὰ τὸ ὁποῖο ὁ χριστιανὸς αὐτὸς ἔγινε πιστὸς κήρυκας καὶ λάτρης τοῦ ὁσίου.

Τὸ τρίτο θαῦμα τοῦ Νικοδήμου σχετίζεται μὲ τὴν κλοπὴ ἐνὸς δοντιοῦ του ἀπὸ ἄρρωστη γυναίκα. Ἀρχισαν ὁμως τὰ βάσανά της, ποὺ τέλειωσαν μονάχα ὅταν τὸ ἐπέστρεψε.

Μετὰ ἀπὸ ὅλα αὐτὰ οἱ μοναχοὶ τοῦ μοναστηριοῦ Φιλοκάλλη ἔκτισαν ἐκκλησία κονιά στὴ μονὴ τους, ὅστερα ἀπὸ ὑπόδειξη καὶ μὲ χρήματα τοῦ

αυτοκράτορα. Τὸ μοναστήρι τοῦ Φιλοκάλλη (καὶ συνεπῶς καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ Νικοδήμου), ὅπως ὑποστηρίχθηκε ἀπὸ τὸν καθηγητὴ Γ. Ι. Θεοχαρίδη, βρισκόταν στὴν περιοχή τῆς σημερινῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Νικολάου, τοῦ Ὁρφانوῦ, τῆς Θεσσαλονίκης¹.

Ὁ Φιλόθεος, τελειώνοντας, γράφει ὅτι τὰ στοιχεῖα γιὰ τὸ Ἐγκώμιό του συνέλεξε (ψηφίδα-ψηφίδα) ἀπὸ διαφόρους, οἱ ὁποῖοι ζοῦσαν ἀκόμα καὶ ἤξεραν τὰ γεγονότα, μὰ καὶ τίποτε δὲν βρῆκε γραμμένο γιὰ τὸν ὄσιο. Ὑστερα, προσφωνεῖ τὸν ὄσιο καί, μεταξὺ τῶν ἄλλων, τὸν ἀποκαλεῖ ἐπίπτη καὶ κληρονόμο, διάδοχο τῆς οὐράνιας Ἱερουσαλήμ. Τέλος, ἀναφέρει ὅτι καὶ ὁ ἴδιος (δηλαδὴ ὁ Φιλόθεος) διατέλεσε ἡγούμενος τοῦ μοναστηρίου τοῦ Φιλοκάλλη, τὸ ὁποῖο (μοναστήρι) θεωρεῖ σπουδαῖο:

3. Τὰ προβλήματα ποὺ προκύπτουν

Α'. Ἐντυπωιάζει, πρῶτα-πρῶτα, τὸ δεδομένο ὅτι δὲν διασώθηκε (ἴσως καὶ νὰ μὴ γράφτηκε), ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Ἐγκώμιό τοῦ Φιλοθέου, ἄλλο κείμενο γιὰ τὸν Νικόδημο, ἂν καὶ εἶναι μιὰ ἐξαιρετικὴ περίπτωση ἐνὸς ἰδιόρρυθμου ὀσίου, ποὺ ἦταν ἅγιος τῆς ξακουστῆς Θεσσαλονίκης, δηλαδὴ τῆς πόλεως μὲ τὴν τόσο πλούσια πνευματικὴ καὶ θρησκευτικὴ ζωὴ καὶ ὑπῆρχε κτισμένη καὶ ἐκκλησία στὴ μνήμη του.

Β'. Παρατηρῶ, ὕστερα, ὅτι καὶ στὸ κείμενο αὐτὸ τόσο ἡ Βέροια ὅσο καὶ ἡ Θεσσαλονικὴ ἀναφέρονται σὰν πόλεις τῆς «Θεταλίας». Κάτι τέτοιο δὲν εἶναι βέβαια πρωτοφάνερο, ἀφοῦ καὶ στοὺς τίτλους τῶν μητροπολιτῶν τῶν δύο πόλεων συναντᾶμε τὴν ἴδια λέξη². Ἄλλωστε καὶ ὁ περίφημος ζωγράφος τῆς ἐκκλησίας τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, στὴ Βέροια, Γεώργιος Καλλιέργης, παινέεται ὅτι εἶναι ὁ καλύτερος ὁλόκληρης τῆς Θεταλίας, δηλαδὴ τῆς Μακεδονίας³. Ἐξάλλου, ἔχει διευκρινισθεῖ πιά ἐδῶ καὶ πολλὰ χρόνια, ὅτι (ἰδιαίτερα στὰ βυζαντινὰ χρόνια) ἡ σημερινὴ ἐδαφικὴ περιοχή τῆς ἑλληνικῆς Μακεδονίας ἀναφερόταν συχνὰ σὰν τμήμα

1. Βλ. Γ. Ι. Θεοχαρίδη, ὁ.π., σ. 337 κ.ε. καὶ κυρίως σ. 344-347. Πρβλ. ὁμως S. Kisis, Σερβικὰ μεσαιωνικὰ μνημεῖα στὴ Θεσσαλονικὴ (στὰ σερβικὰ), «Zograf» 11 (1980) 39-42, ὅπου ὑποστηρίζεται ὅτι τὸ μοναστήρι τοῦ Φιλοκάλλη δὲν πρέπει νὰ σχετίζεται μὲ τὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγ. Νικολάου.

2. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ἱστορία τῆς Βεροίας, τῆς πόλεως καὶ τῆς περιοχῆς, τ. 2, Βυζαντινοὶ Χρόνοι, Θεσσαλονικὴ 1970, σ. 157-158 καὶ σ. 17, 64 καὶ 178, σημ. 2, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

3. Βλ. Στυλ. Πελεκανίδη, Καλλιέργης, ὄλης Θεταλίας ἄριστος ζωγράφος, Ἄθῆνα 1973, σ. 7 κ.ε. Πρβλ. καὶ Γεωργίου Χ. Χιονίδη, ὁ.π., σ. 17 καὶ 178-179.

τῆς Θράκης¹ ἢ καὶ τῆς Θεσσαλίας² καὶ τὸ γεγονός αὐτὸ προκάλεσε καὶ δημιουργεῖ ἀκόμα καὶ στοὺς σημερινούς ἱστορικούς πολλές δυσκολίες, ἐμποδίζοντας τὴν προσπάθειά τους νὰ ἀπαντήσουν σὲ ἐρωτήματα γύρω ἀπὸ τὸν τοπογραφικὸ ἔντοπισμό καὶ τὴν ταύτιση πόλεων καὶ τοποθεσιῶν ἐκείνης τῆς ἐποχῆς. Τὸ δεδομένο αὐτὸ κάμνει πιὸ δύσκολη τὴν κατάρτιση καὶ συμπλήρωση τῶν ἐπισκοπικῶν καταλόγων, ὅταν μάλιστα τύχαινε περισσότερες πόλεις (ἔδρες ἐπισκόπων) νὰ εἶχαν τὸ ἴδιο ὄνομα, ὅπως συμβαίνει, π.χ., μὲ τὴ μακεδονικὴ Βέροια καὶ τὴν ἄλλοτε Βερόη ἢ Βέροια τῆς Θράκης, τὴ σημερινὴ Στάρα Ζαγκόρα τῆς Βουλγαρίας κ.ἄ.³

Γ'. Ὁ Φιλόθεος ἐξυμνεῖ τὴ γενέτειρα τοῦ Νικόδημου Βέροια, γράφοντας: «...ἦτις ἄρα κατὰ φύσιν καὶ θέσιν καὶ ἄλλοις πολλοῖς προτερήμασιν εὐ ἔχουσα, ἐπ' οὐδενὶ τούτων ὅμως, ὡς ἐπὶ τῷ οἰκείῳ τῷ δε καρπῷ, τῷ θυμαστῷ φημι Νικόδημῳ, ἐγκαλλωπίζεται». Οἱ ἔπαινοι αὐτοὶ γιὰ τὴ σπουδαιότητα τῆς πόλεως δὲν εἶναι πρωτάκουστοι, ἀφοῦ παρόμοιους ἀναφέρουν καὶ ἄλλοι γνωστοὶ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς, ὅπως π.χ. ὁ Ἰωάννης Καμενιάτης⁴, ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνός⁵, ὅπως καὶ ὁ συντάκτης ἢ οἱ συντάκτες τῶν ἀνεκδότων κειμένων ποῦ γράφτηκαν γιὰ τὸν ὄσιο Ἀντώνιο, τὸν νέο, τὸν Βεροιώτη, ὁ ὁποῖος ἐξῆσε τὸ ἀργότερο τὸν 12ο αἰ.—ὅπως

1. Βλ. Γεωργίου Ι. Θεοχαρίδου, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας κατὰ τοὺς Μέσους Χρόνους (285-1354), Θεσσαλονίκη 1980, σ. 46, 215 κ.ε. καὶ 363. Γιὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους, βλ. Δημητρίου Σαμσάρη, Ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς Θράκης κατὰ τὴν ἐλληνικὴ καὶ ρωμαϊκὴ ἀρχαιότητα, Θεσσαλονίκη 1980, σ. 22 κ.ε. Γιὰ τὴ βυζαντινὴ περίοδο βλ. καὶ Γεωργίου Χ. Χιονίδη, ὅ.π., σ. 13-19, 27, 59, 143, 158 καὶ 164. Γιὰ τὴν ἐδύρτερη ἔννοια τοῦ ὄρου Μακεδονία βλ. καὶ Ἀποστόλου Ε. Βακαλόπουλου, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, 1354-1833, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 1 καὶ 2 (χάρτης 1: Ἡ «μειζων» Μακεδονία).

2. Βλ. Ἀννης Π. Ἀβραμέα, Ἡ βυζαντινὴ Θεσσαλία μέχρι τοῦ 1204. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορικὴν γεωγραφίαν, Ἀθήναι 1974, καὶ κυρίως τὶς σ. 17-39, ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Πρβλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, ὅ.π., σ. 17, 64 καὶ 167.

3. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, ὅ.π., σ. 13-19, 27, 59, 162-164, πρβλ. δὲ καὶ σ. 30, σημ. 4, καὶ τ. 1, Βέροια 1960, σ. 51, 56, 77, 171-172 καὶ 212, τοῦ Ἰδίου, Συνοπτικὴ ἱστορία τῆς Βέροιας, Θεσσαλονίκη 1981, σ. 15, τοῦ Ἰδίου, Ἀνεκδότος ἀκολουθία τοῦ νεομάρτυρος Ἀρσενίου, μητροπολίτου Βεροίας (14ος ἢ 15ος αἰ.), Θεσσαλονίκη 1971, σ. 16, σημ. 1, τοῦ Ἰδίου, Σύντομη ἱστορία τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴν περιοχὴ τῆς Βέροιας, Βέροια 1961, σ. 17-18, καὶ τοῦ Ἰδίου, Πέντε πόλεις καὶ χωριὰ μὲ τὸ ὄνομα Βέροια, «Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον», 1968, σ. 105-107.

4. Βλ. Ἰ. Καμενιάτου (ἢ Καμινιάτου), Εἰς τὴν ἀλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης, εἰς «Θεοφάνους Συνεχισταί», ἐκδ. Βόννης 1838, σ. 496. Βλ. καὶ τὴν ἐκδοσὴ τοῦ G. Böhlting, Βερολίνο-Ἐδιμβούργο 1973, σ. 8. Πρβλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ἱστορία τῆς Βέροιας, τ. 2, σ. 106-107, ὅπου (σ. 107, σημ. 1) ἡ παραπομπὴ στὸν Καμενιάτη τυπώθηκε λάθος (δηλαδὴ σ. 494 ἀντὶ 496).

5. Βλ. Ἰ. Καντακουζηνοῦ, Ἱστορία, ἐκδ. Βόννης (1828-1832), τ. II, σ. 351 καὶ 354, καὶ τ. III, σ. 120. Πρβλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, ὅ.π., σ. 107.

ἀποδείχτηκε τελευταία¹—και πολλοί άλλοι συναξαριστές και ὕμνογράφοι. Βέβαια, δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε τὶς γνωστὲς και συνηθισμένες ὑπερβολὲς και τὶς ἀλληγορικὲς ἐκφράσεις μὲ τὶς ὁποῖες εἶναι κατὰμεστα τὰ κείμενα τέτοιου εἴδους και ὅτι συνεπῶς ὑπάρχει πάντοτε ὁ κίνδυνος παρερμηνειῶν και συγχύσεως.

Δ'. Ἡ διατύπωση ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ Φιλόθεος γιὰ τὴν οἰκογένεια τοῦ Νικοδήμου (σ. 176: «...τῶν ἐνταῦθα εὐρισκομένων...») εἶναι δυνατὸ νὰ δικαιολογήσει τὴν ὑπόθεση ὅτι ἡ ἀρχικὴ καταγωγή της μορεῖ νὰ ἦταν ἀπὸ ἄλλο μέρος και ὅτι θὰ ἦλθε και ἐγκαταστάθηκε ὕστερα στὴ Βέροια, ὅπως ἔγινε και μὲ τὸσες ἄλλες σπουδαῖες, ποῦ, ὅπως γνωρίζομε, προέρχονταν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη και ἀπ' ἄλλου², και στίς ὁποῖες ὀφειλόταν και ἡ ἴδρυση πολλῶν ἐκκλησιῶν, ἀφιερωμένων λ.χ. στὸν ἅγιο Νικόλαο, τὸν ἰδιαίτερα τιμώμενο ἅγιο μὲ τὶς περισσότερες γνωστὲς ἐκκλησίες στὴ Βέροια, γεγονός ποὺ ἀλλιῶτικα μένει ἀνεξήγητο γιὰ μιὰ πόλη, ἡ ὁποία δὲν ἦταν παραθαλάσσια³.

Ε'. Ὁ ἐγκωμιαστής του γράφει ἀκόμα ὅτι ὁ Νικόδημος ξεκίνησε τὴ μοναστικὴ ζωὴ του πολὺ νωρὶς. Δὲν ἀναφέρει ὁμως τοὺς τόπους ὅπου ἐξήσσε. Εἶναι πολὺ πιθανὸ νὰ τὴν ἄρχισε στὴν περιφέρεια τῆς Βέροιας, μιὰ και τόσο ἡ πόλη αὐτὴ, ὅσο και ἡ περιοχὴ της ἦσαν περίφημο και πολυάριθμο κέντρο μοναστικῆς ζωῆς, ποῦ ἀναφέρεται και εἶναι γνωστὸ ὡς «Σκήτη» τῆς Βέροιας, ἡ ὁποία βρισκόταν πέρα ἀπὸ τὸν Ἀλιάκμονα και ἡ ἀκμὴ της ἄρχισε, τὸ ἀργότερο, τὸν 9ο αἰώνα⁴.

1. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ὁ Ὅσιος Ἀντώνιος, ὁ νέος, ἐκ τῆς μακεδονικῆς Βεροίας, βάσει ἀνεκδότων βυζαντινῶν ἐγγράφων και λαθανθόντων στοιχείων, Βέροια 1965, σ. 45 και 52. Ἐτοιμάζω (1964 κ.έ.) τὴν κριτικὴ ἐκδοση τῶν κειμένων αὐτῶν. Περίληψή τους βλ. ὁ.π., σ. 41-53. Τὰ καινούργια στοιχεία ποῦ προέκυψαν ὕστερα, στὰ τελευταῖα χρόνια, περιέχονται σὲ μελέτη (ὀμιλία) μου, ποῦ δόθηκε ἤδη γιὰ νὰ δημοσιευθεῖ στὸν τόμο 1982 τοῦ περιοδικοῦ «Γρηγόριος Παλαμᾶς». Ἄν μάλιστα εἶναι σωστὴ ἡ ἐρμηνεία ποῦ δίδεται σ' αὐτὴ ἐδῶ τὴ μελέτη (βλ. 3, Ε'), ὅτι δηλαδή ὁ Φιλόθεος μὲ τὴν ἐκφραση (σ. 179): «ἀλλὰ και σιτοδότης κατ' ἐκείνον ὁ κ Αἰγύπτου...» ὑπαινίσσεται τὸν Ἅγιο (ὄσιο) Ἀντώνιο, τὸν νέο, τὸν Βεροιώτη (ὁ χι τῆς Αἰγύπτου), τότε ἔχομε ἀκόμα μιὰ ἐπιβεβαίωση τῆς ὀριστικοποιημένης πιά ἀπόψεως ὅτι ὁ συμπατριώτης τοῦ Νικοδήμου ὄσιος Ἀντώνιος ἐξήσσε πραγματικὰ πολὺ νωρίτερα ἀπὸ τὸν 13ο αἰ. και ὀπωσδήποτε πρὸ μπροστὰ ἀπὸ αὐτὸν (τὸν Νικόδημο). Οἱ ἀραιώσεις τῶν δύο λέξεων ὀφείλονται σὲ μένα.

2. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ἱστορία τῆς Βεροίας, τ. 2, σ. 112-136.

3. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ἱστορία τῆς Βεροίας, τ. 2, σ. 172 κ.έ. Πρβλ. τοῦ ἴδιου, Συνοπτικῆ..., σ. 18.

4. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ἱστορία τῆς Βεροίας, τ. 2, σ. 198 και σημ. 2, ὅπου και βιβλιογραφία. Ἄλλωστε και ὁ Ἱ. Καμενιάτης (ἢ Καμινιάτης), ὁ.π., σ. 494-495 τῆς ἐκδόσεως Βόννης και σ. 7-8 τῆς ἐκδόσεως G. Böhling, γράφει ὅτι και στὴν ἐποχὴ του (δηλαδή τὸν 10ο αἰ.) στὴν πλούσια πεδιάδα τῆς Θεσσαλονικῆς τίς πε-

Ἄλλωστε, ὁ Φιλόθεος ἀναφέρεται, ἴσως, καὶ στὸν ὄσιο Ἀντόνιο, τὸν νέο, τὸν Βεροιώτη (ποὺ καὶ αὐτὸς ἐξῆσε καὶ πέθανε στὴν ἴδια περιοχὴ, γιὰτι γράφει ὅτι ὁ Νικόδημος μιμόταν μεταξὺ ἄλλων καὶ τὸν νηστευτὴ ἅγιο, ὄχι ὅμως τῆς Αἰγύπτου, δηλαδὴ τὸν ἅγιο Ἀντόνιο τὸν Μεγάλο, ἀλλὰ τὸν νέο.

Φαίνεται ὅτι ὁ Νικόδημος δὲν πῆγε στὸν Ἄθωνα, στὸ Ἅγιο Ὄρος, γιὰτι ἀλλιώτικα θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναφερθεῖ ἀπὸ τὸν Φιλόθεο τὸ ἀξιοσημείωτο αὐτὸ γεγονός.

ΣΤ'. Ἐντυπωσιάζει τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα Ἀνδρονίκου Β', τοῦ Παλαιολόγου, γιὰ τὴν τύχη τῆς σοροῦ τοῦ Νικοδήμου καὶ γιὰ τὴν ἀνέγερση ἐκκλησίας πρὸς τιμὴ του. Ἡ ἐξήγηση ποὺ δίνει ὁ Φιλόθεος, τονίζοντας τὴν καλοσύνη του μορεῖ νὰ μὴ εἶναι ἡ μόνη πιθανή. Θὰ πρέπει ἴσως νὰ συντέλεσε καὶ τὸ γεγονός ὅτι στὰ χρόνια ἐκεῖνα πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦταν ὁ Νήφων, ὁ Α' (1310-1314), ὁ ὅποιος καταγόταν ἀπὸ τὴ Βέροια, δηλαδὴ ἦταν συμπατριώτης τοῦ Νικοδήμου καὶ θεωρεῖται ἰδρυτὴς καὶ τῆς ἐκκλησίας τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων τῆς Θεσσαλονίκης: ἀσχολοῦνταν ιδιαίτερα μὲ τὴν ἀνέγερση ἐκκλησιῶν καὶ δὲν ἀποκλείεται νὰ ἦταν ἐκεῖνος, ποὺ προκάλεσε τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ αὐτοκράτορα γιὰ τὴν οἰκοδόμησι τῆς ἐκκλησίας τοῦ Νικοδήμου. Ἴσως ἔτσι πρέπει νὰ ἐξηγηθεῖ καὶ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Νήφων ἔφερε τὸν ἴδιο Βυζαντινὸ αὐτοκράτορα στὴν ιδιαίτερη πατρίδα του Βέροια (ὅπως ὑποστηρίχθηκε ἀπὸ ἐκδότες-μελετητὲς τῆς σχετικῆς ἐπιγραφῆς) γιὰ τὰ ἐγκαίνια τῶν περιφημῶν τοιχογραφιῶν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, ποὺ ζωγράφισε ὁ Καλλιέργης¹. Δὲν ἀποκλείεται ὁμως τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα νὰ ὀφειλόταν καὶ στὴ μεσολάβηση τῆς δυναμικῆς (Ἰταλίδας) δευτέρης γυναίκας του Εἰρήνης, ἡ ὁποία ἐκεῖνη τὴν περίοδο ἔμενε μόνιμα σχεδὸν στὴ Θεσσαλονίκη καὶ εἶναι γνωστὸ ὅτι ἀναμιγνύοταν πολὺ στὰ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα τῆς πόλεως ἀλλὰ καὶ τῆς εὐρύτερης περιοχῆς της, ὅπως καὶ τῶν μοναστηριῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους τοῦ Ἄθωνος².

ρισσότερες καὶ τίς πιὸ ἀξιόλογες ἐκτάσεις κατεῖχαν τὰ μοναστήρια, ὅπου ζοῦσαν πολλοὶ μοναχοί. Πρβλ. καὶ Ἀποστόλου Ε. Βακαλοπούλου, Παγκαρπία μακεδονικῆς γῆς, Θεσσαλονίκη 1980, σ. 279-280 καὶ 302, ὅπως καὶ τίς σ. 281, 297 καὶ 319 (=Ἀνατύπωση ἀπὸ τὸ περ. «Μακεδονικά» 17, 1977, 1-38).

1. Βλ. Στυλ. Πελεκανίδη, δ.π., σ. 6 κ.ε. Πρβλ. καὶ Γεωργίου Χ. Χιονίδη, δ.π., σ. 130-131 καὶ 178, σημ. 2. Γιὰ τὸν Νήφωνα βλ. καὶ Les registes des actes du Patriarcat de Constantinople, τ. 1, μέρ. 5 (J. Darrouzès), Παρίσι 1977, σ. 1-18 (ἀριθ. 2000-2027).

2. Βλ. Γεωργίου Ι. Θεοχαρίδου, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας..., σ. 367 κ.ε. Πρβλ. ἀκόμα καὶ Ana Cituridu, δ.π., σ. 266-267, Γ.Ι. Θεοχαρίδη, Μία ἐξα-

Ζ'. Ὁ Φιλόθεος ἀναφέρει ὅτι οἱ δολοφόνοι τοῦ ὀσίου ἔπασαν ὕστερα στὰ χέρια «Λατίνων», κάπου κοντὰ στὴ Θεσσαλονίκη. Ποιοὶ ὅμως ἦσαν αὐτοὶ οἱ «Λατίνου» ἐπιδρομεῖς, ποὺ λεηλατοῦσαν τὴν ἀγροτικὴ περιοχὴ τῆς μακεδονικῆς πρωτεύουσας;

Ὁ R. Janin ὑποστήριξε¹ ὅτι αὐτοὶ ἦσαν οἱ Καταλανοί, οἱ ὁποῖοι λεηλατοῦσαν τὴν περιοχὴ τῆ χρονικῆς περιόδου 1308-1309. Ἡ ἐκδοχὴ αὐτὴ φαίνεται πολὺ πιθανή, γιὰ πραγματικὰ στὰ χρόνια 1307-1309 οἱ Καταλανοὶ ἔκαναν ἐπιδρομὲς καὶ στὴ Μακεδονία, ἀκόμα καὶ στὰ περίχωρα τῆς Θεσσαλονίκης, μάλιστα δὲ λίγο ἔλειψε νὰ καταλάβουν καὶ τὴν πόλη αὐτὴ (1308), ἀλλὰ εὐτυχῶς νικηθήκαν τελικὰ (1309) ἀπὸ τὸν Βυζαντινὸ στρατηγὸ Χανδρηνὸ κοντὰ στὴ Βέροια, γεγονὸς τὸ ὁποῖο ἀναφέρει ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Σερβίας Δανιὴλ Β' (1324-1337)².

Μὲ βάση τὸ δεδομένο αὐτὸ πρέπει νὰ δεχτοῦμε ὅτι ὁ θάνατος τοῦ Νικοδήμου πρέπει νὰ συνέβηκε λίγο νωρίτερα. πάντως κοντὰ σ' ἐκεῖνα τὰ χρόνια, δηλαδῆ, τὸ ἀργότερο, τὸ 1307-1308.

Η'. Ἔτσι, μποροῦμε νὰ προσεγγίσουμε πιά γιὰ πρώτη φορὰ καὶ στὸν χρόνο τῆς γεννήσεως τοῦ ὀσίου, ποὺ πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ ἀνάμεσα στὰ 1260-1270, ἀφοῦ μᾶς εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ ὀσιος δολοφονήθηκε (1307-1308), ὅταν ἦταν 40 χρόνων ἢ κάπως μεγαλύτερος.

Ἐπομένως καὶ ἡ ἐκκλησία, ποὺ ἀφιερῶθηκε στὸν ὀσιο, πρέπει νὰ κτίστηκε μετὰ τὸ 1307-1308 καὶ συγκεκριμένα λίγα χρόνια ὕστερα, ἀφοῦ ὁ Φιλόθεος γράφει γιὰ τὴ μεταγενέστερη ἀνακάλυψη τῆς ἀλειωτῆς σοροῦ τοῦ Νικοδήμου ὅτι ἐγινε «...χρόνων οὐ πολλῶν παρωχηκότων...»³.

φανισθεῖσα... ὁ.π., σ. 323, καὶ P. Magdalino, Some Additions and Corrections to the List of Byzantine Churches and Monasteries, R.E.B. 35(1977) 277-285, καὶ συγκεκριμένα τὴ σ. 282.

1. Βλ. R. Janin, ὁ.π., Πρβλ. καὶ P. Magdalino, ὁ.π., σ. 282. Συνεπῶς, τὸ «Λατίνου» δηλώνει ἐδῶ τὸ θρήσκευμα.

2. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ἱστορία τῆς Βεροίας, τ. 2, σ. 37 καὶ σημ. 2 τῶν σ. 37-38, ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Πρβλ. Γεωργίου Ι. Θεοχαρίδου, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας..., σ. 373-374, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

3. Ὁ Μ. Γεδεών, ὁ.π., σ. 186, γράφει: «Τὸ ἐγκώμιον καθιστᾷ γνωστὸν ναόν, πρὸ τοῦ 1340 βεβαίως οἰκοδομηθέντα, βασιλικαῖς δαπάναις, ἐν Θεσσαλονίκη, ἐπ' ὄνοματι τοῦ ὀσίου τούτου, Νικοδήμου, τοῦ νέου». Ἡ Ana Cituridu, ὁ.π., σ. 266, τὸ ὀνομάζει παρεκκλήσι (ἔτσι τουλάχιστο μεταφράστηκε τὸ κείμενο τῆς στὰ ἑλληνικά), ὅπως καὶ ὁ Γ. Ι. Θεοχαρίδης, ὁ.π., σ. 324, ἐνῶ ὁ R. Janin, ὁ.π., ἀναφέρει ναὸ-ἐκκλησία («église») καὶ ὄχι παρεκκλήσι (chapelle), μεταφράζοντας σωστὰ τὴ λέξη, τὴν ὁποία χρησιμοποίησε ὁ Φιλόθεος (σ. 185: «νεῶν»). Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ἀκόμα ὅτι ὁ Φιλόθεος δὲν γράφει ὅτι ὁ τάφος καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ Νικοδήμου ἦσαν μέσα στὸ μοναστήρι, ἀλλὰ ἐξω, μὰ κοντὰ σ' αὐτὸ. Πραγματικὰ, στὴ σ. 181 γράφονται τὰ ἑξῆς: «Τῆς πόλης δ' ἐκείθεν λοιπὸν ἀτίμως ἀνελόμενοι τὸ κομιδῆ τούτου τίμιον σῶμα, αὐτὸ τούτο τοῦ ἀοιδίμου ἔτι

Θ'. Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἀκόμα καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ Νικόδημου (ποῦ κάμνει ὁ Φιλόθεος) σὰν ἐπόπτη καὶ κληρονόμου τῆς οὐράνιας («ἄνω») Ἱερουσαλήμ¹, γιατί εἶναι πιθανὸ ἢ ἔκφραση αὐτὴ νὰ μὴ χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τὸν Φιλόθεο μονάχα ἀλληγορικά ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ συνδέσει τὴν ἐκκλησία τοῦ Βεροιώτη ὁσίου μετὰ τὸ μοναστήρι τῆς Θεσσαλονίκης, ποῦ ἦταν ἀφιερωμένον στὴν Ἱερουσαλήμ². Φαίνεται λοιπὸν ἢ ὅτι βρισκόνταν κοντὰ οἱ ἐκκλησίες τοῦ ὁσίου Νικόδημου καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ ἢ, ἀλλιώτικα, μπορεῖ νὰ μὴ εἶναι, ἴσως, τυχαῖο τὸ γεγονὸς ὅτι γιὰ τὴν ἐκκλησία τῆς Ἱερουσαλήμ δὲν ἔχομε νεώτερες πληροφορίες μετὰ τὸ 1335³, ἐνῶ ξέρομε ὅτι ἡ ἐκκλησία τοῦ Νικόδημου ὑπῆρχε τότε ἀλλὰ καὶ ὅταν ἔγραψε τὸ Ἐγκώμιό του ὁ Φιλόθεος, δηλαδὴ στὰ τέλη τοῦ πρώτου μισοῦ ἢ, ἀλλιώτικα,

ζῶντος ἐπισκῆψαντος, ἵνα κὰν τούτῳ μειζόνων ἄρα τύχη τῶν γερῶν, ἐκεῖ σέ ποῦ τῆς μονῆς ἐγγιστα θάπτουσιν» (ἡ ἀραίωση εἶναι δική μου). Τοῦτο ἄλλωστε προκύπτει καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ποῦ ἀναφέρεται ἄμεσως ὕστερα, ὅτι δηλαδὴ μετὰ λίγα χρόνια μία πολυάριθμη ὁμάδα Θεσσαλονικιωτῶν βρέθηκε σὲ ἐκεῖνον τὸν χώρο καὶ ἀνακάλυψε τὸ σῶμα τοῦ Νικόδημου, γιατί ἡ διατύπωση καὶ τὸ πνεῦμα τῆς συνηγορῆς αὐτοῦ, ἀφοῦ πρέπει νὰ πρόκειται γιὰ τοποθεσία, ὅπου ὑπῆρχε καὶ κοινὸς χριστός καὶ προσιτός σὲ ἄλλους δρόμους, ποῦ δὲν μπορεῖ νὰ ἦταν τέτοιος ὅποιος (δρόμος) βρισκόμενος μέσα στὰ τεῖχη, στὸν περίβολο τοῦ μοναστηριοῦ. Τὰ ἴδια προκύπτουν καὶ ἀπὸ τὸ προσεκτικὸ διάβασμα τῆς συνέχειας (σ. 182) τοῦ Ἐγκωμίου, ὅπως καὶ ἀπ' ὅσα σημεῖωνονται στὸ τέλος (σ. 185), ὅπου διευκρινίζεται συγκεκριμένα ὅτι ἡ ἐκκλησία κτίστηκε ὅπου, ἀκριβῶς, βρέθηκε ἡ σορὸς καὶ ὅπου εἶχε ἐναποθεθεῖ πάλι μετὰ τὴν σκηνομά του (σ. 182). Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ὁ Νικόδημος ὄχι μονάχα μετέλαβε ἐξῆ ἀπὸ τὴν πόλη (σ. 181), ἀλλὰ ἐκεῖ καὶ τιμήθηκε ὕστερα, δηλαδὴ κοντὰ μὰ ὄχι μέσα στὸ μοναστήρι τοῦ Φιλοκάλλη. Ἀπὸ τὰ πιὸ πάνω προκύπτει ὅτι ἡ ἐκκλησία τοῦ Νικόδημου (ἐπομένως καὶ τὸ μοναστήρι τοῦ Φιλοκάλλη) πρέπει νὰ βρισκόταν σὲ ἐξοχικὸ μέρος, δηλαδὴ πρὸς τὴν ἐξοδὸ τῆς πόλεως, κοντὰ στὰ τεῖχη τῆς, τῶν βυζαντινῶν χρόνων.

1. Βλ. Μ. Γεδεών, ὁ.π., σ. 185: «ὁ τῆς ἄνω Ἱερουσαλήμ ἐπόπτης καὶ κληρονόμος, ἔλας ἔσο μοι τῆς προπετείας». Ὁ Φιλόθεος συνήθιζε, ὅπως φαίνεται, νὰ χρησιμοποιεῖ πολὺ τὴν ἔκφραση αὐτὴ τῆς Καινῆς Διαθήκης. Βλ. Βασίλειου Σ. Ψευτογυκά, Φιλοθέου Κοκκίνου..., ὁ.π., σ. 161, στίχ. 270-273: «...Μακάριο γὰρ φησιν οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν, τὴν ἄνω δηλονότι μητρόπολιν, τὴν νοτινὴν Ἱερουσαλήμ "τὴν τῶν πρωτοτόκων οἰκίαν τῶν ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς", αὐτὴν φημι τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν» (ἡ ἀραίωση εἶναι δική μου). Δὲν πρόκειται λοιπὸν γιὰ ἀναφορὰ στὴν ὁσία, ἅγια Ἱερουσαλήμ, ἀλλὰ στὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ. Πρβλ. καὶ ἄλλες ἀναφορὲς σ' αὐτὴ στοῦ Ἰδιοῦ, ὁ.π., σ. 280 (εὐρετήριο ὀνομάτων καὶ τοπωνυμίων). Γιὰ τὴν ἔννοια τῆς ἐκφράσεως βλ. Christine Angelidi, Remarques sur la description de la Jérusalem céleste, «XVI Internationaler Byzantinistenkongress Wien 4-9 Okt. 1981. Akten». II Teil, 3 Teilband, S. 207-215.

2. Βλ. Γ. Ι. Θεοχαρίδη, Μία ἐξαφανισθεῖσα..., ὁ.π., σ. 340-344. Πρβλ. R. Jahn, ὁ.π., σ. 386, καὶ P. Magdalino, ὁ.π., σ. 284.

3. Βλ. Γ. Ι. Θεοχαρίδη, Μία ἐξαφανισθεῖσα..., ὁ.π., σ. 340-344. Ἄλλωστε καὶ γιὰ τὸ 1335 δὲν ἀναφέρεται πιά ἐκκλησία ἀλλὰ οἰκόπεδο τῆς Ἁγίας Ἱερουσαλήμ.

στήν ἀρχή τοῦ δευτέρου μισοῦ τοῦ 14ου αἰ¹. Ὑπάρχει λοιπὸν ἡ πιθανότητα νὰ ἀντικατέστησε ἡ ἐκκλησία τοῦ Νικοδήμου τὶς λειτουργικὲς ἀνάγκες ποὺ ἱκανοποιούσε ωρτίτερα ἡ ἐκκλησία τῆς Ἱερουσαλήμ.

Σημειώνω ἀκόμα ὅτι ἡ γενέτειρα τοῦ Νικοδήμου Βέροια φέρεται σὰν τόπος τοῦ μαρτυρίου τῆς ἁγίας Ἱερουσαλήμ καὶ τῶν παιδιῶν τῆς, Σεκενδου, Σεκενδίκου καὶ Κηγόρου, τὸν 3ο μ.Χ. αἰ., στὰ χρόνια τοῦ Ρωμαίου αὐτοκράτορα Πρόβου καὶ ὅτι ὑπῆρχε καὶ σ' αὐτὴ τὴν πόλη περιφημὴ ἐκκλησία, μιὰ καὶ ἡ Ἁγία Ἱερουσαλήμ ἦταν ἡ πρώτη πολιοῦχος τῆς Βέροιας, ὅπου γινόταν καὶ μεγάλο ἐτήσιο, θρησκευτικὸ πανηγύρι στὴ μνήμη αὐτῆς καὶ τῆς Ἁγίας Σολομονῆς. Μάλιστα, ἡ ἐκκλησία αὐτὴ σωζόταν μέχρι τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς τουρκοκρατίας καὶ κήκε σὲ πυρκαϊά².

Ἐξάλλου καὶ ἡ ὑπαρξὴ μέχρι σήμερα ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου στὴ Θεσσαλονικὴ δὲν εἶναι γεγονὸς χωρὶς σημασία, ἐὰν βέβαια δεχτοῦμε ὅτι εἶναι ἀφιερωμένη καὶ αὐτὴ στὸν ὄσιο Ἀντώνιο τὸν νέο, τὸν Βεροιώτη, ὅπως πιστεύω ὅτι συμβαίνει³.

1. Ὁ Μ. Γε δ ε ὦ ν, ὁ.π., σ. 186, γράφει ὅτι ὁ Φιλόθεος ἦταν ἠγούμενος τοῦ Φιλοκάλλη καὶ θεωρεῖ πῶς πιθανὸν νὰ συνέβηκε τοῦτο πρὸ τοῦ 1340. Ἡ *Ana Cituridu*, ὁ.π., σ. 266, δέχεται ὅτι τὸ Ἐγκώμιο αὐτὸ γράφτηκε στὶς ἀρχὲς τοῦ δευτέρου μισοῦ τοῦ 14ου αἰ. καὶ ὅτι (σ. 267), ἐπειδὴ ὑπῆρχαν στενὲς σχέσεις μεταξὺ τῶν μοναστηριῶν τῆς Λαύρας τοῦ Ἁγίου Ὁρους καὶ τοῦ Φιλοκάλλη, γνώριζε ὁ Φιλόθεος τὶς λεπτομέρειες τῆς ζωῆς τοῦ Νικοδήμου, ἐνῶ τὸ σωστὸ εἶναι ὅτι ὁ Φιλόθεος πρέπει νὰ ἤξερε ὅλα τὰ σχετικὰ, ἀφοῦ διατέλεσε ἠγούμενος (ἐκτὸς τῆς Λαύρας καὶ) τοῦ Φιλοκάλλη (βλ. Μ. Γε δ ε ὦ ν, ὁ.π., σ. 185 καὶ 186, ὅπως, ἐξάλλου, ρητὰ τὸ μνημονεῖο καὶ ἡ ἴδια στὴ σμ. 35 τούτης τῆς μελέτης τῆς). Πρβλ. ὁμοῦ καὶ Ρ. Μαγδαλῖνο (ὁ.π., σ. 282), ὁ ὁποῖος γράφει ὅτι ὁ Φιλόθεος συνέθεσε τὸ Ἐγκώμιο στὸν Νικόδημο τὴν ἐποχὴ ποῦ ἦταν ἠγούμενος τοῦ Φιλοκάλλη, δηλαδὴ στὰ τέλη τοῦ πρώτου μισοῦ τοῦ 14ου αἰ.

2. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ἱστορία τῆς Βέροιας, τ. 1, Βέροια 1960, σ. 185-189, 212 καὶ 225, καὶ τ. 2, σ. 169 καὶ 189, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία. Τελευταῖα (Ἀθῆνα 1980) ἀνατυπώθηκε (ἀπὸ τὴ μητρόπολη Βεροίας-Ναούσης, σὺν πλαισίοις τῶν ἐκδόσεων ἡ ἐπανεκδόσεων τῶν ἀγιολογικῶν κειμένων τῆς περιοχῆς τῆς) ἡ ἀκολουθία τῆς. Ὁ βίος τῆς εἶναι κείμενο ποῦ ἀγνοήθηκε καὶ δὲν ἀξιοποιήθηκε (ἀπ' ὅσα ξέρω), ἀν καὶ δημοσιεύτηκε πρὶν πενήντα χρόνια περίπου (τὸ 1935), καὶ, παρ' ὅλες τὶς γνωστὲς ὑπερβολές του, περιέχει ἀξιοπρόσεχτα στοιχεῖα (ἀκόμα καὶ ἱστορικὰ, γεωγραφικὰ κ.λ.), τὰ ὁποῖα εἶναι ἀγνωστα ἀπὸ ἄλλες πηγές.

3. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ὁ Ὅσιος Ἀντώνιος..., σ. 62-63. (Βλ. τὴ σμ. 65 αὐτὶς εἰς. 29 καὶ 30). Ἡ ἐκκλησία αὐτὴ ἔπαθε βλάβες στοὺς σεισμοὺς τοῦ 1978, ἐπισκευάστηκε καὶ ἄρχισε νὰ ἐπαναλειτοουργεῖ πρόσφατα (23 Μαΐου 1982). Τέλος, ἀπετέλεσε ἀντικείμενο μελέτης δυάδας νέων ἐρευνητῶν καὶ ἀνακοινώσεώς τους στὸ «Δεύτερο Συμπόσιο βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς ἀρχαιολογίας καὶ τέχνης», ποῦ συγκλήθηκε τελευταῖα (9-11.4.1982) στὴν Ἀθῆνα, ἀπὸ τὴ «Χριστιανικὴ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία». Βλ. Πρόγραμμα καὶ περιλήψεις ἀνακοινώσεων, σ. 92-93, ὅπου καταχωρίζεται περίληψη τῆς σχετικῆς ἀνακοινώσεως τῶν Χ. Σιαξάμηνη-Στεφάνου καὶ Β. Κονιόρδου, μὲ τίτλο «Ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου Θεσσαλονίκης». Εὐχαριστῶ

Τὰ δύο αὐτὰ δεδομένα εἶναι μία ἀκόμα ἀφορμὴ γιὰ νὰ σκεφθεῖ κανένας πόσο χρήσιμη καὶ πολλαπλὰ ὠφέλιμη θὰ μπορούσε νὰ ἦταν μιὰ ἐξονυχιστικὴ, εἰδικὴ μελέτη ποὺ θὰ διερευνούσε τὶς σχέσεις καὶ τὶς ἀλληλοεπιδράσεις, ἰδιαίτερα στὸν τομέα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, τῶν δύο αὐτῶν πόλεων, δηλαδὴ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Βέροιας.

Ἄλλωστε, ὁ Βεροιώτης ὄσιος Νικόδημος, γνωστός πιά ἅγιος τῆς Θεσσαλονίκης, θὰ εἶναι ἀσφαλῶς ἕνας αἰώνιος καὶ ἀσπαστος κρικός γιὰ τὸν σύνδεσμό τους, «ἐπινεύσει καὶ τῆς ἄνω Ἱερουσαλήμ»...

Βέροια

ΓΙΩΡΓΟΣ Χ. ΧΙΟΝΙΔΗΣ

Π Ρ Ο Σ Θ Η Κ Η

Τελευταία (20-4-1983) ὁ φίλος ἐπίκουρος καθηγητῆς κ. Ἀπόστολος Γλαβίνας εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ μοῦ στείλει ἀνάτυπο δημοσιεύματος τοῦ πανεπιστημιακοῦ καθηγητῆ κ. Δημητρίου Γ. Τσάμη, ποὺ κυκλοφόρησε πρόσφατα μὲ τίτλο: «Τὸ ὑπόμνημα τοῦ Φιλοθέου Κοκκίνου στὸν ὄσιο Νικόδημο, τὸ νέο», Ε.Ε.Θ.Σ. τοῦ Ἀριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 26(1981) 87-100. Ἀποτελεῖ νέα, ἐπιστημονικὰ ἄσπογη ἔκδοση, μὲ δισέλιδη (σ. 87-88) εἰσαγωγή. Καταχωρίζονται 52 βιβλιογραφικὲς κ.λ. σημειώσεις, γίνονται οἱ ἀπαραίτητες διορθώσεις κ.λ. καί, τέλος, δημοσιεύεται (σ. 100) καὶ πίνακας ὀνομάτων. Δυστυχῶς, δὲν ἦταν δυνατό νὰ γίνῃ πιά ἡ ἀναδιάρθρωση τῆς πρὸ πάνω ἐργασίας μου καὶ συγκεκριμένα ἡ παραπομπὴ στὴν κριτικὴ αὐτὴ ἔκδοση, γιατί εἶχε στοιχειοθετηθεῖ κιόλας ἡ μελέτη μου καὶ μάλιστα βρισκόταν ἤδη στὸ στάδιο τῆς δευτέρας διορθώσεως τῶν τυπογραφικῶν δοκιμιῶν.

τοὺς πρὸ πάνω ἐρευνητές, γιατί μοῦ προμήθευσαν φωτοτυπία ὀλόκληρης τῆς πολὺ ἐνδιαφέρουσας μελέτης τους, ποὺ συνοδεύεται καὶ ἀπὸ 24 παραπομπές, ὅπου συγκεντρώνεται καὶ πλούσια σχετικὴ βιβλιογραφία. Οἱ δύο ἐρευνητές καταλήγουν στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου τῆς Θεσσαλονίκης πρέπει νὰ συσχετιστεῖ μὲ τὸ βυζαντινὸ μοναστήρι τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων καὶ ἀποδίδουν σ' αὐτὸ τὸ γεγονός ὅτι (ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου) ἦταν θεραπευτήριον τῶν ἄρρώστων φτωχῶν. Νομίζω ὅμως ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀποκλείεται ἡ περίπτωση νὰ ἦταν ἀφιερωμένη ἡ ἐκκλησία αὐτὴ στὸν ὄσιο Ἀντώνιο, τὸν νέο, τὸν Βεροιώτη, ὁ ὁποῖος ἦταν ἀνάκαθεν θεραπευτῆς τῶν τρελῶν, σ' ὀλόκληρο τὸν βορειοελλαδικὸ χῶρο. Βλ. Γ ε ω ρ γ ί ο υ Χ. Χ ι ο ν ί δ η, Ὁ Ὅσιος Ἀντώνιος..., σ. 70-72 καὶ εἰκ. 25α, 25β καὶ 26, σ. 51, 55 καὶ 57. Ἐξάλλου, καὶ στὴ Βέροια ὑπῆρχε ἀνάκαθεν (δὴ καὶ σήμερα) καὶ ἐκκλησία (ἐνορία) τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων, ὅπου προσέτρεχαν γιὰ θεραπεία οἱ σωματικά (ὁμως, καὶ ὄχι οἱ ψυχικά) ἄρρωστοι. Ἐπομένως, ὁ συσχετισμὸς τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου τῆς Θεσσαλονίκης μὲ τὸ μοναστήρι τῶν θαυματουργῶν Ἁγίων Ἀναργύρων δὲν ἀποκλείει ἀναγκαστικά καὶ τὴν περίπτωση νὰ εἶναι ἀφιερωμένη αὐτὴ στὸν ὄσιο Ἀντώνιο, τὸν νέο, τὸν Βεροιώτη, ἢ καὶ σ' αὐτόν, ὅπως συμβαίνει στὴν Ἁγία τοῦ Βόλου, ὅπου ὑπάρχει ἐκκλησία κτισμένη στὴ μνήμη τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου τοῦ Μεγάλου καὶ ταυτόχρονα καὶ τοῦ Ὁσίου Ἀντωνίου τοῦ νέου, τοῦ Βεροιώτη. Καὶ αὐτὴ ἦταν πάντοτε θεραπευτήριον τῶν ψυχικῶν ἄρρωστων (τρελῶν). Βλ. Γ ε ω ρ γ ί ο υ Χ. Χ ι ο ν ί δ η, Ὁ Ὅσιος Ἀντώνιος..., σ. 74-77, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία, καὶ εἰκόνες (ἀρ. 42-46).

R É S U M É

Georges Chionidis, Le moine saint Nicodème, le Nouveau, Veriote, troisième saint odoriférant de Salonique (XIIIe - XIVe s.) et certains problèmes autour de sa vie.

Le «Mémoire» de Philothéos, patriarche œcuménique de Constantinople, publié par M. Ghédéon (1911), sert de point d'appui pour la rédaction d'un «συναξάριον», à savoir d'une biographie de saint Nicodème, le Nouveau, qui reste inconnu quoiqu'il fut le troisième (autant que nous en sachions) saint odoriférant de Salonique.

L'intérêt porté à ce saint-là est dû à ses liens avec le monastère de Philokalli à Salonique, autour duquel s'est déjà formé une certaine «littérature», due notamment aux publications de R. Janin et de P. Macdalino, portant sur les églises et les monastères de la capitale macédonienne et, particulièrement, sur les études plus spécialisées de A. Tsitouridou et du professeur G. I. Théocharidis.

Pourtant, tout ce qui a été écrit jusqu'à présent au sujet de saint Nicodème est très peu, bien que sa vie fût fort intéressante et particulière.

D'après le matériel existant et à l'aide de la bibliographie disponible (qui se réfère à 32 notes poussant plus loin le commentaire de problèmes spéciaux), il s'ensuit que:

Nicodème est né à Veria de la Macédoine aux environs de 1260-1270 et il est mort vers 1308-1309.

De noble origine—sa famille était la plus notable de la ville—il est très tôt devenu moine et il a même décidé de mener une vie d'ascète.

Il est fort possible qu'il a inauguré son activité de moine à la région Σκήτη de Veria et a fini par se trouver dans le monastère cénobite de Philokalli à Salonique.

Il a essayé de ramener à la voie du salut les prostituées de Salonique, ce qu'il a provoqué sa poursuite de la part du supérieur du monastère (ηγούμενος) et son envoi dans un couvent de campagne où il a trouvé la mort, assassiné par de malfaiteurs.

On l'a communiqué et enterré près de là, hors du monastère et de ce lieu

surgissait peu à peu un odorat (εὐωδία) qui a incité les chrétiens de chercher et de découvrir sa dépouille, intacte et nullement décomposée.

Après ces événements, on lui a conféré tous les honneurs mérités et on l'a de nouveau enterré au même lieu, par l'intervention personnelle de l'empereur byzantin Andronic le deuxième; on a même bâti une église «extramuros», près de sa tombe, à l'extérieur de monastère de Philokalli et les fidèles y venaient se procurer de myrrhe et de se guérir.

On raconte bien de miracles dûs à sa grâce; l'article en cite trois d'eux, les pus significatifs.

Les assassins de Nicodème ont été punis, arrêtés par les Catalans qui ravageaient la région (1308-1309).

Philothéos a ramassé tout le matériel pour la rédaction de son Mémoire élogieux, s'appuyant aux récits de tous ceux qui vivaient dans le monastère, chose qui, d'une part, comportait certaines difficultés, puisqu'il n'y avait pas de documents écrits, mais qui, d'autre part, facilitaient la situation, puisque Philothéos, lui-même, fut aussi l'un des supérieurs (ἡγούμενος) de ce monastère de Philokalli.